

«ЦЕ ЛЮДИНА, ЯКА УКЛАЛА УГОДУ З ПЕТЛЮРОЮ»



Богдан Кияк
канд. фіз.-мат. наук,
доктор економ. наук,
дійсний член НТШ,
м. Київ

Такий напис на своїй могилі просив написати видатний єврейський мислитель і публіцист **Володимир (Зеєв) Жаботинський**. Згадуємо про нього в день його народження – 5 жовтня 1880 року (Одеса) і в день раптової смерті – 4 серпня 1940 року (США). Не лише згадуємо, а й перечитуємо збірку його статей «Вибрані статті з національного питання», перевидану в Києві 1991-го року, яка характеризує його публіцистичну спадщину та його громадсько-політичну позицію як в національному питанні взагалі, так і в українському зокрема. При бажанні краще ознайомитися з біографією В. Жаботинського раджу звернутися до вступної статті в збірці цього видання (укладач – **Ізраїль Клейнер**).

У десяти статтях, що ввійшли до збірки, Жаботинський торкається українських проблем. Він виступає як палкий оборонець насамперед «культурного націоналізму», вважаючи, що кожна національна культура та мова є дорогоцінною і незамінною часткою світової культури. Така позиція – пряма протилежність шовінізму та національній зарозумілості.

Творчість Жаботинського, що є частиною не лише єврейської, а й української історії, його численні виступи на оборону національних прав українського народу сприяли народженню і зміцненню українського національного руху. Друге його засадниче переконання було в тому, що вільний національно-культурний розвиток кожного народу можливий лише в рамках власної суверенної держави або хоча б за умов дуже широкої національної автономії. При цьому він прекрасно розумів, що український національний рух – рух народу, другого за кількістю та за розміром і стратегічною вагою його території в імперії – має вирішальне значення для долі цього імперіалізму, а отже, і для долі всіх народів, що страждають від нього.

У двох статтях, озаглавлених «*Про мови та інше*» та «*Струве і українське питання*», Жаботинський полемізує з відомим російським ліберальним діячем німецького походження **Петром Струве**, який особливо пропагував теорії великодержавництва. Жаботинський розбив ці штучні теорії, доказавши культурно-національну окремішність українського народу. Це є зразком тривалої творчої боротьби представника одного народу за національні права іншого народу. Чи мають усі народи волю до національного життя, чи вони, можливо, вже погодилися з перспективою розчинення в казані чужої культури?

Самостійність мови визначають, як стверджує Жаботинський, не філологи, а свідомість народу. Свого часу (1905 рік) петербурзька Академія наук склала доповідну записку, де докладно доводила, що українська мова – це щось одне, а російська – щось зовсім інше, які змагаються одна з одною красою та виразністю, а не кулаком та батогом. Але тільки-но дійшло до української мови в Державній думі, як вони відкинули і блазнювання, і хитромудрі розрахунки, а просто підняли руки проти, бо відчували, що тут найнебез-

печніше місце, вирішальний крок. «Інородці» мають виконувати роль безплатного додатку до великоруської народності. Ось що пише Жаботинський в своїй статті:

«Або в Росії ніколи не буде свободи і права, або кожен з нас свідомо використає свободу й право насамперед для розвитку своєї самобутньої національної особистості і для емансипації від чужої культури. Або Росія піде шляхом національної децентралізації»...

«Коли ж усім індивідам певної національної групи загрожує замах на їхню національну індивідуальність, тоді інстинкт національного самозбереження, що цілком природно, виникає в кожному з них окремо, об'єднує їх в єдине тіло, яке себе боронить. Це тіло, обороняючись, намагається втримати в своїх руках яке-небудь забрало, за яким можна сховатися від небезпеки національного зникнення. Таким забралом є своя територія»...

«В людини або в народу є й може бути лише одна своя психіка, одна своя пісня, одна своя мова. Асимільована людина або народ неминуче втратить споріднення й гармонію між своєю натурою і своєю мовою. Попри це певна однорідність кожної групи жодним чином не заважає різноманітності індивідів всередині неї (не заважає кожній березі мати свій власний вигин стовбуру та галузок, власні плями на корі і свою кількість і розташування листя)»...

Для пояснення причин споконвічного безправ'я України Жаботинський цитує видатного історика **Михайла Грушевського**: «...покінчивши з політичною особистістю України, уряд цим не задовільнився: він вирішив стерти й знищити також і вияви її національного життя, і навіть особливості українського національного типу. Починаючи з **Петра I**, для українських видань запроваджено цензуру, яка мала на меті довести їх до мовної одноманітності з виданнями великоруськими.



Володимир Жаботинський (1880–1940) – єврейський письменник, співзасновник держави Ізраїль та її збройних сил

Русифікують українську школу. Запроваджують великоруську вимову в Службі Божій. Кожний вияв українського патріотизму старанно переслідують і придушують».

А тоді, коли в середині позаминулого століття в Росії піднімався український рух, тоді ж негайно розпочалася згора боротьба проти «хохломанії» та сепаратизму. У 1863 році міністр внутрішніх справ **П. Валуєв** проголошує: «Не було, нема і бути не може української мови», а в 1876 році було видано указ, який заборонив українську культуру. Деталі підписання 18(30) травня 1876 року в німецькому місті Бад-Емсі імператорського раскрипту **Олександром II**, немислимого в освіченій Європі і нечуваного в історії світової культури, маємо можливість почерпнути зі статті **Олександра Рудяченка** «Емський указ. Загратована мова» (ZN,UA, №1243, 18-24 травня). У публікації маємо не лише подробиці бурхливого роману Олександра II, що розпочався 18 квітня 1865 р., коли йому минуло 48 років, його коханці **Катерині Долгоруковій** – 17, а насамперед процитовані пункти Емського указу, які доповнив, розтлумачив і конкретизував Олександр II. У них йшла мова про ліквідацію діяльності українофілів відповідними методами (ліквідація українських шкіл, закриття газет і Товариств, вислання **Михайла Драгоманова** і **Павла Чубинського**).

Як висновок процитую з цієї ж статті зауваження знаменитого німецького славіста та історика Кельнського університету **Герхарда Сімона** на 140-річному ювілеї Емського указу: «Жахливо те, що проблему, про яку ми думали, що вона давно зникла, й досі не подолано. Феодальна ідеологія,

яка коріниться в XIX столітті, про єдиний великоросійський народ – це передумови та виправдання воєнної інтервенції. Політична свідомість у значних колах Російської федерації і досі не готова відмовитися від парадигми мислення XIX століття».

Прискіпливий читач може запитати: «А при чому тут заголовок-епітафія, автором якої був Жаботинський і яку запозичили з тієї ж збірки статей?». Ця невеличка книжечка містить значно ширше коло актуальних проблем, ніж ми спромоглися тут підняти, які потребують додаткового аналізу. У тому числі й питання єврейських погромів у двадцятих роках минулого століття, що стали предметом переговорів і підписання (вересень 1921 р.) угоди з урядом Української Народної Республіки, який намагався поборювати погроми, але не мав бажаного успіху через безладдя та анархію. Додаткову інформацію про цей напрямок активної діяльності Жаботинського можна отримати і з його статті, озаглавленої перефразованим латинським виразом: «*Non multa, sed multum*» – «**Небагато, але змістовно**». Як згадував **Євген Сверстюк**, «широко ходила в українських колах книга статей Жаботинського – чесне і мужнє слово, про тягар історії, про борг, про взаємний обов'язок». Варто цитувати і **Мартена Феллера**, авторський примірник книжки якого під назвою «Пошуки, роздуми і спогади єврея, який пам'ятає своїх дідів, про єврейсько-українські взаємини, особливо ж про мови і ставлення до них» (Дрогобич: Вид. фірма «Відродження», 1994), отримав я з дарчим автографом «*На добро*». Доктор філологічних наук, професор, академік, український мовознавець **Мартен Давидович Феллер**, якому 21 травня мало би виповнитись 90 років, згадував, що євреї завжди були поруч з українцями і донині пам'ятають українських селян, які виправдали **Бейліса** під час сумнозвісного процесу, тих, хто рятував євреїв у роки Другої світової війни. Його книжка про те, як народ береже мову, а мова в свою чергу береже народ, як приймаючи іншу мову, народ і сам стає інакшим. І він згадує слова визначного українця **Олександра Олеся**:

**Уклін чолом народу,
Що рідну мову нам зберіг,
Зберіг в таку страшну негоду,
Коли він сам стоять не міг.**

P.S. Цим есеєм завершується авторський цикл з десяти публікацій у науково-популярному журналі «Світогляд», за що щиро вдячний шановній редакції за плідну співпрацю впродовж останніх років. Запропонована різноматична підбірка нарисів отримала умовну назву «*Курдуплі*», що є характеристикою чогось невеличкого, дріб'язкового. Вона є авторською спробою зацікавити можливих читачів славними особистостями на їхньому прижиттєвому шляху. А епіграфом могла бути висловлена відомим шістдесятником **Сергієм Білоконем** думка у статті «Життя і смерть Алли Горської»: «*Зреештою, відійде клопіт і суєта. Те минує і дрібне, що так невгамовно просякає у наш сьогоднішній будень. Саме й залишиться, що великі люди й їхні великі твори*». Можливо, вона спонукає когось до власного пошуку важливих «дрібниць»: бо «*Дні! Який це музей дрібниць!*» (**Євген Плужник**) А ще від **Ліни Костенко**:

**Буває мить якогось потрясіння:
Побачиш світ, як вперше у житті.
Звичайна хмара – сіра і осіння –
Пропише раптом барви золоті. ■**